

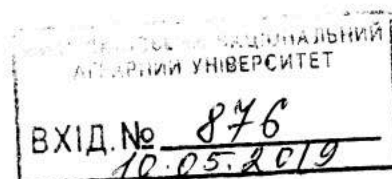
ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу Бабича Миколи
Миколайовича на тему «Продовольча безпека України: теорія,
методологія, практика», подану на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з напрямами науково-дослідних робіт.

Економічна безпека кожної країни поєднує кілька її складових: енергетичну, технологічну, військово-економічну безпеку, безпеку фінансового сектора економіки. Але акумуляційним видом національної економічної безпеки є продовольча безпека, рівень якої визначається рівнем самостійності держави у забезпеченні себе необхідними продовольчими ресурсами та рівнем доступності цих ресурсів для населення країни, що у свою чергу є наслідком співвідношення цін на продукти та доходів населення.

Для України характерним є диспропорції у розвитку економіки, адже продуктивність вітчизняного аграрного сектору залишається практично незмінною, проте постійне падіння обсягів виробництва харчових продуктів, негативно впливає на стан продовольчої безпеки країни. У структурі споживаних продуктів зростає частка товарів іноземного походження, а рівень реальних доходів населення практично постійно знижується, тобто об'єктивно постає проблема дійсної продовольчої безпеки країни, яка потребує дослідження щодо її рівня, чинників, які на неї впливають, та відповідних шляхів поліпшення стану.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання поглиблення теоретичних і методологічних основ забезпечення продовольчої безпеки в Україні, що визначає актуальність дисертаційного дослідження Баби́ча М.М.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету в рамках тем: «Продовольча безпека України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U007072), де автором розкриті теоретичні засади, методологічні та методичні основи комплексної оцінки продовольчої безпеки в умовах глобалізації; «Організаційно-економічний механізм продовольчого забезпечення на засадах сталого розвитку сільськогосподарського землекористування» (державний реєстраційний номер 0116U008479), в рамках якої автором розроблено концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання; «Формування ринку сільськогосподарської продукції на засадах стійкого розвитку підприємств аграрного сектору» (державний реєстраційний номер 0114U007074) - автором запропонована система заходів по запобіганню втрат продовольства і харчових відходів.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, які містяться в роботі, їх достовірність.

Детальне ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження та авторефератом здобувача, його основними працями, опублікованими за темою дисертації дає змогу зробити висновок про те, що основні наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації достатньо аргументовані.

Вони базуються на використанні широкого спектру сучасних прогресивних методів дослідження, що включає: теоретико-методологічний; аналітичний; проектно-конструктивний; прогнозно-стратегічно орієнтований та інші, на використанні світового наукового і практичного досвіду, працях провідних вітчизняних та зарубіжних спеціалістів, офіційних статистичних та інформаційних матеріалах, законодавчих актах та нормативних

документах щодо формування системи продовольчої безпеки тощо. Це дає всі підстави вважати представлені в дисертації матеріали достовірними.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження відображається такими конкретними результатами:

- *систематизовано* наукові підходи до тлумачення поняття «продовольча безпека» (С. 41-46);
- *доведено* необхідність поділу продовольчої безпеки за рівнями (С.46);
- *сформовано* зміст та сутність продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів та *визначено* відповідні їм інструменти та механізми досягнення бажаного стану (С.46-50);
- *запропоновано* визначення продовольчої безпеки, як соціально-економічного та екологічного стану розвитку, що забезпечує постійний фізичний, економічний та соціальний доступ людей до безпечної та поживної їжі через застосування адекватних механізмів на різних ієрархічних рівнях (С. 50);
- *визначено* глобальні стратегічні ініціативи у сфері продовольчого забезпечення, що характеризуються спрямуванням зусиль на побудову коротких ланцюгів постачання продовольства та зменшення втрат продовольства і харчових відходів (С.69-70);
- *узагальнено* законодавчі ініціативи країн-членів ЄС та України відносно права на харчування та *встановлено* їх принципові відмінності (С.73-88);
- *визначено* основні підходи та проблеми здійснення моніторингу та інформаційного забезпечення процесів формування продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях (С.90-103);
- *удосконалено* методологічні підходи комплексної оцінки продовольчої безпеки (С.117-119) та систему показників продовольчої

безпеки, яка передбачає розподіл показників за різними ієрархічними рівнями і дає можливість оцінити рівень виконання завдань ЦСР2 (С.139-146);

- *встановлено* закономірності розвитку системи продовольчого забезпечення в країні на різних рівнях та у світовому вимірі (С.222-226);

- *встановлено* основні критерії, необхідні для визначення коротких ланцюгів постачання (С.66-69), та їх визначальні ознаки (С.233);

- *визначено* передумови розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні через призму особливостей розвитку сільських територій, а також потреб споживачів, виробників та громади (С.234-235);

- *обґрунтовано* доцільність розвитку коротких ланцюгів постачання на місцевому рівні, що забезпечує стійкість розвитку сільської території (С.246);

- *систематизовано* внутрішні та зовнішні фактори впливу, а також можливості та ризики розвитку коротких ланцюгів постачання (С.252-254);

- *обґрунтовано* концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи країни на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання (С. 255-274);

- *проведено* експериментальні дослідження оцінки втрат продовольства та харчових відходів в Україні (С.278-301);

- *розроблено* методологічний підхід оцінки соціально-екологічних та економічних наслідків, які виникають в результаті втрат продовольства та харчових відходів на національному та регіональному рівнях (С.302-346);

- *розроблено* організаційно-економічний механізм запобігання втрат продовольства і харчових відходів для кожного етапу харчового ланцюга, що дозволяє вирішити не лише економічні проблеми продовольчого забезпечення, але й соціальні та екологічні питання (С.346-365);

- *розроблено* методологічний підхід обґрунтування і реалізації державної політики щодо продовольчого забезпечення населення України (С.367-382).

4. Оцінка основного змісту дисертаційної роботи її завершеність та повнота викладення наукових положень в опублікованих працях і авторефераті.

Уважне ознайомлення із змістом представленої дисертації дає підставу зробити висновок про її завершеність. В дисертації розглядаються основоположні питання складного завдання – це поглиблення теоретико-методологічних та прикладних основ забезпечення продовольчої безпеки на засадах сталого розвитку.

У першому розділі дисертаційної роботи систематизовано наукові підходи до тлумачення поняття «продовольча безпека» (як стану системи, рівня доступу, механізму забезпечення та за поділом на рівні ієрархії) (С. 41-46) та висвітлено понятійно-категоріальну сутність продовольчої безпеки (С. 46). Автор доводить, що глобальні стратегічні ініціативи у сфері продовольчого забезпечення характеризуються спрямуванням зусиль на побудову коротких ланцюгів постачання продовольства та зменшення втрат продовольства і харчових відходів, наводить їх визначальні ознаки та цілі, на досягнення яких спрямовані ініціативи (С. 69-70). Дослідження нормативно-правових аспектів регулювання продовольчої безпеки дозволяє узагальнити законодавчі ініціативи країн-членів ЄС та України відносно права на харчування та встановити їх принципові відмінності (С.73-88).

Другий розділ присвячено проблемам методики та методології оцінки продовольчої безпеки: автором визначено складові моніторингу та інформаційного забезпечення процесів формування продовольчої безпеки (С. 91-103); сформовано систему критеріїв продовольчої безпеки на глобальному (С. 103-108), національному (С. 108-111) та регіональному (С. 112-113) рівнях, а також – на рівні домогосподарства та індивідуума (С. 113-117) відповідно до ЦСР2 (С. 117-119); розроблено систему індикаторів продовольчої безпеки на національному (С. 120-134) та регіональному (С. 134-140) рівнях, а також – на рівні домогосподарства та індивідуума (С. 141-144).

В третьому розділі за визначеною автором системою показників проаналізовано сучасний стан продовольчої безпеки та фактори, що впливають на її стан на різних ієрархічних рівнях: глобальному (С. 161-178), національному (С. 150-160), регіональному (С. 179-198); встановлено рівні економічної доступності та споживання продуктів харчування в соціально-сімейних групах населення (С. 198-222).

Четвертий розділ присвячено розробці концептуальних основ формування стійкої продовольчої системи України через короткі ланцюги постачання. Зокрема: автором досліджено типи коротких ланцюгів постачання (С. 227-232); встановлено визначальні ознаки коротких ланцюгів постачання (С. 233) та визначено суспільні потреби та передумови розбудови коротких ланцюгів постачання в Україні (С. 234); обґрунтовано соціальну (С. 235-239), економічну (С. 239-243) та екологічну (С. 243-245) стійкість коротких ланцюгів постачання; визначено елементи організації коротких ланцюгів постачання (С. 251-252); систематизовано внутрішні та зовнішні фактори впливу на розвиток коротких ланцюгів (С. 253-254), а також – можливості та ризики щодо розширення діяльності коротких ланцюгів постачання (С. 256); визначено напрями розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні в системі потреб постачання (С. 257); визначено чотири основні напрями політики, на яких короткі ланцюги постачання можуть сприяти змінам (екологічна політика, політика в сільській місцевості, харчова політика та міська політика) (С. 259-260); обґрунтовано напрями підтримки розвитку коротких ланцюгів постачання (С. 264); розроблено рекомендації щодо організації та розвитку коротких ланцюгів постачання на різних ієрархічних рівнях (С. 265); розроблено SWOT-аналіз (С. 266-268) та стратегії розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні (С. 267-273).

В п'ятому розділі представлена розроблена автором програма скорочення втрат продовольства та харчових відходів в Україні. Розрахунки, представлені у п'ятому розділі дисертації, в Україні проведені вперше відповідно до методологічного підходу, який базується на методиці ФАО, та

авторських розробках. Автором встановлено масштаби втрат продовольства та харчових відходів у розрізі видів та етапів життєвого циклу продукції по кожному регіону (С. 278-302). Доведено, що втрата продовольства та харчові відходи мають значні негативні соціальні та екологічні наслідки: екологічні наслідки втрати продовольства та харчових відходів представляють собою надмірні викиди парникових газів (С. 302-307) та витрати води (С. 308-310), марне використання землі (С. 311-323); соціальні наслідки втрати продовольства та харчових відходів представляють собою обмеження доступу до продовольства (С. 323-335). Економічні наслідки втрат продовольства та харчових відходів виражаються суттєвими економічними збитками, які прирівнюються до марних втрат та марних інвестицій, що знижує економічний добробут усіх суб'єктів у ланцюгу харчової цінності (С. 335-341).

Отримані результати дозволили: узагальнити причини втрат продовольства та харчових відходів (С. 345-346); обґрунтувати підходи для зменшення втрат продовольства та харчових відходів для кожного з етапів у харчовому ланцюзі, (С. 350-360) та розробити рекомендації щодо скорочення втрат продовольства та харчових відходів (С. 360-363); визначити проблеми у формуванні системи продовольчого забезпечення з урахуванням особливостей їх прояву на різних рівнях (С. 367-368) та запропонувати відповідні напрями і заходи державної політики щодо продовольчого забезпечення населення (С. 369-382).

Результати дослідження знайшли відображення у 58 наукових працях автора, загальним обсягом 49,9 авт. арк., у тому числі: 4 монографіях (з них 1 одноосібна, 3 опубліковані у міжнародних виданнях); 23 статтях, з яких 17 опубліковані у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах (з них 15 одноосібних) та 5 статей опубліковані у зарубіжних та міжнародних виданнях (з них 1 у виданні, що зареєстровано у міжнародній наукометричній базі Web of science, 4

одноосібних); 2 препринтах; 29 публікаціях в інших виданнях (з них 25 одноосібних), таких як статті, матеріали і тези доповідей на конференціях.

Наукові публікації Бабича М.М. відображають зміст теоретичного, методологічного, аналітичного та практичного дослідження. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень. Зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації. Автореферат оформлений відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством в розрізі наступних напрямів дослідження: Економічна безпека національного господарства; Стратегія економічного розвитку (стратегія макроекономічного розвитку окремих макроекономічних процесів: науково-технічний прогрес, інвестиції, інновації тощо), регуляторна політика держави та механізм її реалізації (затвердженого Постановою президії ВАК України від 14.12.2006 №31-06/11).

5. Значення результатів дослідження для науки і практики, їх апробація та шляхи використання.

Одержані в роботі результати можуть використовуватися для розробки засад продовольчої політики в Україні, при формуванні загальнодержавної, регіональних і місцевих програм продовольчого забезпечення, механізмів та інструментів їх регулювання.

Теоретико-методологічні основи щодо формування продовольчої безпеки як невід'ємної складової національної безпеки та сталого розвитку регіонів України слугуватимуть підґрунтям для розробки та впровадження відповідних заходів.

Теоретико-методологічні висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано і впроваджено у діяльності: Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин при Верховній Раді України; Головного управління статистики у Миколаївській області; Миколаївського

обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ і організацій; Миколаївського відділення Укрдержфонду підтримки фермерських господарств; Управління агропромислового розвитку Очаківської райдержадміністрації; Управління агропромислового розвитку Вознесенської райдержадміністрації; Миколаївського національного аграрного університету (відповідні довідки подано у додатках до роботи).

Апробація наукових результатів здійснена на 28-и науково-практичних конференціях.

6. Дискусійні питання і зауваження щодо змісту та оформлення результатів дослідження. Оцінюючи позитивно в цілому представлену дисертаційну роботу, звертаємо увагу на наявність в ній окремих положень, які є дискусійними:

1) у підрозділі 1.3 автор провів достатньо ґрунтовний аналіз нормативно-правового регулювання продовольчої безпеки в країнах Європейського Союзу та України. Зроблені висновки по даному питанню цілком обґрунтовані та достовірні, разом з тим вони набули б більшого практичного значення, якби автор надав пропозиції щодо основних напрямів трансформації законодавства України з метою адаптації його до вимог права на харчування Європейського союзу;

2) на с. 139, рис. 2.10 дисертації автором узагальнено методологічні засади здійснення моніторингу та оцінки продовольчої безпеки на регіональному рівні, а на с. 197, рис. 3.26 автор наводить результати рейтингової оцінки продовольчої безпеки регіонів України, визначаючи чотири рівні: високий, середній, низький та критичний рівні продовольчої безпеки. Потребує уточнення підхід автора до їх типологізації;

3) на с. 154 роботи автор зазначає, що "оцінка продовольчої безпеки на рівні індивіда наразі можлива лише через застосування анкетного опитування, де увага має бути зосереджена на аналізі показників, що

характеризують ступінь задоволення особистісних потреб". Проте в роботі результати такого дослідження не представлені;

4) у підрозділі 3.2 (Україна у глобальному вимірі продовольчої безпеки) представлені аналітичні дані мають різний часовий горизонт, що певною мірою викривлює аналітичні висновки;

5) не викликає сумнівів наукова новизна та практична значимість обґрунтованих автором концептуальних основ формування стійкої продовольчої системи країни на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання (розроблено рекомендації щодо організації та розвитку коротких ланцюгів постачання на різних ієрархічних рівнях та запропоновано п'ять основних стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання). Разом з тим, доцільно, на нашу думку, було б провести порівняльний аналіз використання коротких ланцюгів постачання з довгими ланцюгами постачання з урахуванням переваг і недоліків одних та інших;

6) окремі положення дисертації надміру деталізовані, що перевантажує роботу. Це стосується, зокрема, аналітичних досліджень стосовно обсягів втрат продовольства і харчових відходів (С. 277-302). Натомість, не достатньо уваги приділено питанням визначення шляхів оптимізації фінансової складової забезпечення продовольчої безпеки на державному рівні;

7) система забезпечення продовольчої безпеки є органічною складовою системи економічної безпеки держави і безпосередньо пов'язана із сталим розвитком як галузей економіки, так і територій, охоплених її функціонуванням. Та, як нам видається, продовольча безпека неможлива поза інвестиційно-інноваційним розвитком аграрного сектору України. Автор достатньо комплексно та системно підійшов до розв'язання проблеми інноваційного розвитку аграрного сектору, проте інноваційне забезпечення даного процесу потребує деталізації.

Разом з тим, вищенаведені дискусійні положення роботи і зауваження не впливають в значній мірі на загальну позитивну оцінку опонованої дисертаційної роботи.

7. Загальний висновок

Дисертаційна робота Бабича Миколи Миколайовича на тему «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно і характеризується високим рівнем актуальності, наукової новизни та практичної спрямованості. Робота містить науково обґрунтовані положення і розробки, що мають теоретико-методологічне значення і практичну цінність, та сприяє формуванню ефективної системи продовольчого забезпечення.

За своїм змістом, науково-прикладною сутністю та оформленням дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), а її автор – Бабич Микола Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

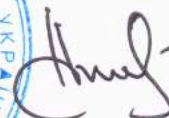
Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри туризму і готельно-
ресторанної справи Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького

В. М. Яценко

Підпис д.е.н., професора Яценка В.М. засвідчую
Учений секретар вченої ради
ЧНУ ім. Богдана Хмельницького к.е.н., доцент

Н.О. Андрусyak